

PHAETONEM / PHYTONEM → PYTHONEM

(Σουητώνιος *Cal.* 11, 1)

Ο ιστορικός Σουητώνιος στο έργο του *De vita Caesarum* γράφοντας τη βιογραφία του αυτοκράτορα Γαίου (Καλιγούλα: 12-41 μ.Χ.) αναφέρει συνοπτικά ότι ήταν γιός της εγγονής του Αυγούστου Agrippina και του Γερμανικού (C. Iul. Caesar Germanicus), υιοθετημένου από τον Τιβέριο, ο οποίος είχε υιοθετηθεί από τον Αύγουστο. Ήταν έτσι μέλος της *gens Iulia* με όλα τα πριγκιπικά προνόμιά της. Σε ηλικία 7 χρονών έχασε τον πατέρα του, την φροντίδα του ανέλαβε η μητέρα του Agrippina και, μετά την εξορία της, ανέλαβαν την ανατροφή του πρώτα η γιαγιά του *Liuvia Augusta* και κατόπιν η θεία του *Aniopia*: δέκα εννέα χρονών τον κάλεσαν στις Κάπρες ο Τιβέριος για την τελετή της ενηλικίωσης: φόρεσε την *togam virilem* χωρίς τις ιδιαίτερες τιμές που είχαν γίνει προηγουμένως στα αδέρφια του. Απέφυγε τις παγίδες όσων τον έσπρωχναν να εκδηλώσει τα παράπονά του και με απίστευτη προσποίηση έπνιγε μέσα του κάθε τι που τον πρόσβαλλε· η κολακεία του απέναντι στον Τιβέριο και το περιβάλλον του ήταν παροιμιώδης: γι' αυτόν λέχθηκε πως δεν υπήρξε ούτε καλύτερος δούλος ούτε χειρότερος κύριος από αυτόν. «Την άγρια όμως και άπαίσια φύση του χαρακτήρα του ούτε και τότε κατάφερε να συγκρατήσει, αλλά παρακολουθούσε με πολύ μεγάλη απόλαυση τὰ βασανιστήρια και τις εκτελέσεις όσων εξέτιαν τις ποινές τους, — και τὰ βράδια, μεταμφιεσμένος με περούκα και μακρύ χιτώνα, ξεφάντωνε άσωτεύοντας και μοιχεύοντας, ενώ ριχνόταν με πάθος και στίς θεατρικές τέχνες του χορού και του τραγουδιού, προς τις όποιες ό Τιβέριος με μεγάλη προθυμία τον όδηγοϋσε, ελπίζοντας ότι μέσα από αυτές θα κατάφερνε ίσως να μαλακώσει τήν άγρια φύση του.»

Προφητεία και επαλήθευση - Εξέλιξη του νεαρού πρίγκιπα: 25 χρονών διαδέχθηκε τον Τιβέριο και ετυράννησε την αυτοκρατορία κοντά τέσσερα χρόνια. Πώς; Λίγο πολύ είναι γνωστά σε όλους: Ο Suetonius (*Cal.* 22,1) γράφει χαρακτηριστικά: *Hactenus quasi de principe, reliqua ut de monstro narranda sunt* (Ως εδώ έγραψα τάχα για αυτοκράτορα, τα υπόλοιπα

που πρέπει να πώ είναι για το τέρας). — Πραγματικά, ο Καλιγούλας αποδείχθηκε μια πολύ τυπική και χαρακτηριστική περίπτωση εκφυλισμού της μοναρχικής εξουσίας (α-κολασία): όσα αλλοπρόσαλλα έπραξε ως αυτοκράτορας είναι πρωτοφανή και τερατώδη.¹

Θα ήθελα να προσέξουμε μια δήλωση — πρόβλεψη του αυτοκράτορα Τιβέριου (Cal. 11, 1): *sagacissimus senex ita prorsus perspexerat, ut aliquotiens praedicaret exito suo omniumque Gaium uiuere et se natricem p(opulo) R(omano), Phaethontem orbi terrarum educare* (εκδότες).

1. Στα θετικά του αναγράφονται η επιδοσή του στις σπουδές, η ευγλωττία και η παιδεία, η διάκρισή του και στα ελληνικά γράμματα (έγραψε και κωμωδίες ελληνικές). Οργάνωσε δημόσια θεάματα στη Ρώμη και σε επαρχιακές πόλεις. Όμως η διεστραμμένη φύση του γρήγορα άρχισε να ξεσκεπάζεται: στο Lugdunum ανάμεσα στα άλλα οργάνωσε και αγώνες Ελληνικής και Λατινικής ευγλωττίας, όπου όμως τα βραβεία των νικητών τα πλήρωναν οι ηττημένοι και αναγκάζονταν να γράψουν και το εγκώμιο των αντιπάλων τους (20). Όταν εξήλεψε το βασιλικό διάδημα, τον απέτρεψαν λέγοντάς του ότι με τη δόξα του ξεπέρασε βασιλείς και principes, — και τότε άρχισε να ονειρεύεται θεϊκές τιμές για τον εαυτό του, να τον λατρεύουν ανάμεσα στον Κάστορα και τον Πολυδεύκη, (22,2), να μεταφέρει από την Ελλάδα αγάλματα των θεών φημισμένα, όπως του Ολυμπίου Διός, από τα οποία αφαίρεσε το κεφάλι για να τοποθετήσει το δικό του. — Έρριχνε κατάδικους στα πεινασμένα θηρία για τροφή, επειδή του κόστιζαν φθηνότερα (27). Τον αδελφό του τον εκτέλεσε, τις αδελφές του τις εξόρισε σε νησιά (29). Ανάμεσα στα “αστεία” του ήταν παίρνοντας θέση δίπλα στο άγαλμα του Διός, να ρωτήσει τον τραγωδό Απελλή ποιός του φαινόταν ανώτερος, και επειδή δισταζε να απαντήσει εκείνος, ξέσχισε τις σάρκες του με μαστίγιο σπαιμώντας τη φωνή του πως και στον πόνο είναι πολύ γλυκιά (33). Όταν φιλούσε τον λαϊμό της γυναίκας του ή κάποιας φίλης, έλεγε: τόσο όμορφος λαϊμός που θα κοπεί μόλις το διατάξω (33). Και οι ποιητές οι μεγάλοι Όμηρος και Βεργίλιος κινδύνεψαν να αφανιστούν από τις βιβλιοθήκες, επειδή και ο Πλάτων έδιωχνε τον Όμηρο από την πολιτεία του κινδύνεψε και ο ιστορικός Τίτος Λίβιος, γιατί δεν είχε γράψει όπως προτιμούσε αυτός (34, 2): Ήταν μια εγκληματική φυσιογνωμία. — Η υγεία του δεν ήταν καλή: μικρός υπέφερε από επιληψία: και μεγάλος δεν μπορούσε μερικές φορές να βαδίζει, να στέκεται, να συγκεντρώνεται. Και ψυχικά ήταν άρρωστος: έλεγαν πως η γυναίκα του τον πότισε φίλτρο ερωτικό και γι’ αυτό τάχα τρελλάθηκε. Αναστατώνονταν από αϋπνία, υπέφερε από εφιάλτες, έβλεπε να του μιλούν τη νύχτα και τριγυρούσε στις στοές άυπνος. Μέσα του είχε τα πιο διαφορετικά ελαττώματα, απεριόριστη αυτοπεποίθηση και απέραντο φόβο. Απειλητικότητας εναντίον των βαρβάρων, αλλά όταν πέρασε τον Ρήνο και του είπαν πως μπορεί να εμφανισθεί ο εχθρός, έτρεξε στις γέφυρες και τον μεταφέρανε σιωπητά πάνω από τα κεφάλια τους. Και για τον Καλιγούλα θα ταίριαζε απόλυτα ένας χαρακτηρισμός που έδωσε ο δάσκαλος του Τιβέριου Θεόδωρος Γαδαρηνός για τον μαθητή του: πηλός αίματι πεφυραμένος (Suetonius, Tib. 57, 1: βλ. την πρόβλεψη για τον Τιβέριο από τον δάσκαλό του Θεόδωρο Γαδαρηνό (Suetonius, Tib. 57, 1) *Saeva ac lenta natura* (“ο ανάλγητος και αναίσθητος χαρακτήρας του” μετ. Πετροχείλου *ne in puero quidem latuit; quam Theodorus Gadareus rhetoricae praeceptor et perspexisse primus sagaciter et assimilasse aptissime uisus est, subinde in obiurgando appellans eum πηλόν αίματι πεφυραμένον, id est lutum a sanguine maceratum, sed aliquanto magis in principe*

Phaethonem codd. M LPOST ΠQR: Pythonem G

«Τὴν ἄγρια φύση του μάλιστα τὴν εἶχε τόσο καλὰ ἀντιληφθεῖ ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος γέρος (Τιβέριος) ὥστε ἐνίστε νὰ δηλώνει ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Γαίου (= Καλιγούλα) ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν καταστροφή τῆ δικῆ του καὶ ὄλων τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος (Τιβέριος) ἀνέτρεφε ἕνα φίδι γιὰ τὸν ρωμαϊκὸ λαὸ καὶ ἕναν Φαέθοντα γιὰ τὴν οἰκουμένη».²

— Ἡ παράγραφος ἀναφέρεται στὴν διορατικότητά (perspicere) του γέροντα αυτοκράτορα καὶ σε δύο δηλώσεις του (praedicare γρ. praedicere): (α) ὅτι με τὴ ζωὴ που κάνει ὁ Γάιος (Καλιγούλας) θα καταστρέψει μιὰ μέρα τὸν εαυτὸ του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ (β) ὅτι αὐτὸς (ὁ Τιβέριος) τρέφει ἕνα (φαρμακερὸ) φίδι γιὰ τὸν ρωμαϊκὸ λαὸ καὶ ἕναν Φαέθοντα (;) γιὰ τὸν κόσμον ολόκληρο (τὴν αυτοκρατορία).

Ἀς παρατηρηθεῖ πρῶτα ὅτι τὸ **φίδι** καὶ ὁ **Φαέθων** σαν σύμβολα πρέπει νὰ δείχνουν ἀπειλή γιὰ καταστροφή, φοβερότερη μάλιστα στὴ δευτέρη περιπτώση³. Ὅμως ὁ Φαέθων καὶ τὸ φίδι *patrix* ἀνήκουν σε πολὺ διαφορετικὰ σημασιολογικὰ πεδία: ἡ *patrix* στὸν κόσμον τῶν ἐρπετῶν που προκαλοῦν φόβον στὸν ἄνθρωπον, ἐνῶ ὁ Φαέθων, γιὸς τοῦ Ἡλίου, στὸν οὐράνιον κόσμον τῶν καταστερισμένων· αὐτὸς δὲν ἀνακαλεῖ στὴν μνήμη κάποιο τέρας με κακὲς προθέσεις καὶ ἐπικίνδυνον γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο τὸν τραγικὸ νέον που ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἐνορκὴ υπόσχεση τοῦ πατέρα του πήρε γιὰ μιὰ μέρα νὰ ὀδηγήσει *περήφανα* τὸ λαμπρὸ ἄρμα του· κεραυνοβολήθηκε ὅμως ἀπὸ τὸν Δία, ἐπειδὴ πλησίασε πολὺ τὴ γῆ καὶ τὴν ἔκαψε⁴, καθὼς κυβερνοῦσε ἀδέξια τὰ ἄλογα.⁵ Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ, ἀξίζει νὰ ἐξετάσουμε τὴν παράδοση τοῦ κειμένου στο χωρίο αὐτό.

eluxit, etiam inter initia cum adhuc fauorem hominum moderationis simulatione captaret. — Ἡ πρόβλεψη αὐτὴ ταίριαζε — καὶ με τὸ παραπάνω — γιὰ τὸν Καλιγούλα.)

Ὁ Τάκιτος, (Annales, 1, 32, 10) μας πληροφορεῖ ὅτι ὁ *Cassius Chaerea*, mox caede Gai Caesaris memoriam apud posteros *adeptus*, tum adulescens et animi ferox, inter obstantis et armatos *ferro viam patefecit*. (Ὁ Κάσσιος Χαίρεας, παλληκᾶρι με ἀγέρωχη ψυχὴ, πέτυχε νὰ τὸν θυμούνται οἱ μεταγενέστεροι γιὰτὶ με τὸ σπαθὶ τοῦ ἀνοίξε δρόμον ἀνάμεσα σε ὀπλισμένους φρουροὺς καὶ σκότωσε τὸν Γάιο Καίσαρα (Καλιγούλα).

2. Μετ. Ν. Πετρόχειλος, Σουητώνιος Εἰσαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια (MIET 1997).

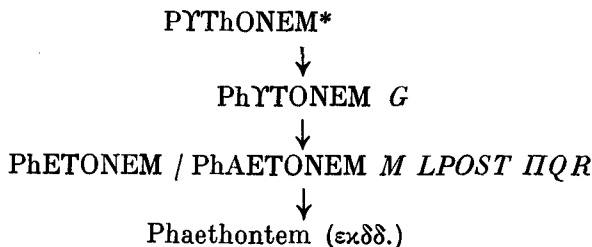
3. Τὰ συμφραζόμενα δείχνουν ὅτι ὁ συγγραφέας ἐπιδιώκει νὰ δώσει ἕνα σχῆμα αὐξητικό / δεινωση.

4. Πβ. Σχόλια στὸν Διονύσιο περιηγητὴ, *Περιήγησ. τῆς οἰκουμένης* 291 ὅτι ποτὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἡλίου πιστευθεὶς ὁ Φαέθων τοῦ ἔλασαι τὸ ἄρμα, ἀτακτότερον αὐτὸ φέρων τὴν πρώτην ἔκαυσε ζώνην τὴν κεκαυμένην. Ὅργισθεὶς δὲ ὁ Ζεὺς ἐκεραῦνωσεν αὐτόν.

5. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς ὁ Ὑγίνος ἀναφέρει τὸν Φαέθοντα πρῶτον στα θύματα που καταστράφηκαν ἀπὸ τὰ ἄρματα τους: [Φαέθων, Λαομέδων, Οἰνόμαος, Διομήδης, Ἰππόλυτος, Ἀμφιάραος: (Fabula 250 t) QVAE QVADRIGAE RECTORES SVOS P<ER>DIDERVNT. Phaet<h>onta Solis filium ex Clymene. Laomedonta....

Από τις δύο γραφές της χειρόγραφης παράδοσης (α) Phaetonem (Phetonem) του χφ Μ (Memmianus) του 9ου αι. και άλλων μεταγενέστερων χφφ, και (β) Phyttonem του χφ G (Gudianus - Wölfenbütel) του 11ου αι., οι εκδότες⁶ είκασαν ότι ο α' τύπος κρύβει το όνομα του Φαέθοντα, επειδή κατά τον μύθο ο κόσμος κινδύνεψε να κατακαεί από την αδεξιότητα του τραγικού νέου:

Κατά τη γνώμη μου δεν εκτιμήθηκαν όπως έπρεπε οι τύποι Phaetonem (Phetonem) και Phyttonem των χφφ: Phaetonem (Phetonem) M LPOST ΠQR: Phyttonem G. (1) Σε όλη τη Λατινική Γραμματεία οι πλάγιες πτώσεις του ονόματος Phaethon έχουν στην κατάληξη το σύμπλεγμα nt (Phaethonta / Phaethontem, Phaethonti, Phaethonte) και τα παράγωγα επίσης, όπως Phaethontides, Phaethontêa, Phaethontei κτλ. (29) Πιστεύω πως ο τύπος Phyttonem είναι παλαιότερος από τους τύπους Phaetonem (Phetonem), οι οποίοι προήλθαν από αυτόν. Η ορθή ανάγνωση του τύπου Phyttonem του G είναι Pytho-nem που μας οδηγεί όχι πια στον Φαέθοντα, αλλά στον Πύθωνα, το τρομερό παιδί της Γης — τον δράκο που, με το τεράστιο κορμί του από τον Παρνασό μέχρι τη Θεσσαλία τρομοκρατούσε τους ανθρώπους και τις «απόλεμες θεές» (όπως τη Λητώ, τη μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης: με εντολή της Ήρας ο Πύθων δεν την άφηγε να σταθεί σε κανένα τόπο να γεννήσει, ως ότου τη βοήθησε άλλος δυνατός θεός βγάζοντας στην επιφάνεια της θάλασσας τη Δήλο)⁷. Ο Πύθων ανήκει στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο με την natricem, νεροφίδα από τη μια, στεριανό μέγαφίδι από την άλλη· τα δύο μαζί συμπληρώνουν, σε αυξητικό σχήμα, την δεινώσιν, με την εικόνα του μικρού και του μεγαλύτερου κινδύνου.

6. Ο Maximilianus Ihm, στην έκδοση του Σουητώνιου (Λιψία 1907, 1908 ανατ.), ξεχωρίζει από τα χφφ. του έργου το αρχαιότερο M (Memmianus) του 9ου αι. (Παρίσι, B.N. 6115), τον G (Gudianus - Wölfenbütel) του 11ου αι. και δύο ομάδες από νεώτερα, συγγενή μεταξύ τους χφφ. Τη διάκριση του Ihm ακολουθεί και ο Henri Ailloud (Παρίσι, Les Belles Lettres, 1961).

7. Βλ. Υγίνο, Fabula 140· πβ. Προπέρτιο 4, 6, 35/36: Pythona... serpentem, imbelles quem timuere deae. πβ. Οβίδιο, *Μεταμ.* 1, 437 κ.ε... te quoque, maxime Python, tum genuit (Tellus), populisque novis, incognita serpens, *terror eras...*

Διαδικασία: Από τον αρχικό τύπο PYThONEM προήλθε το PhYTONEM με μετακίνηση του δασέος πνεύματος ή από τη μια συλλαβή στην άλλη⁸· το φαινόμενο δεν είναι σπάνιο στην αντιγραφή των λατινικών χφφ: Ο τύπος PhYTONEM στη μεταγραφή του αρχέτυπου έδωσε τη νέα λέξη PhETONEM (— PhAETONEM), καθώς η λέξη φάνηκε πως κρύβει το πολύ γνωστό από τη μυθολογία όνομα του Φαέθοντα, ενώ ο τύπος PhYTONEM (ΦΥΤΟ...;) δεν θυμίζει τίποτε στον αντιγραφέα. Είναι οπωσδήποτε *lectio difficilior* και ο αντιγραφέας δεν φαντάστηκε πως μπορεί να κρύβει το φοβερό παιδί της Γης Πύθωνα. Μετέγραψε λοιπόν τον τύπο PhYTONEM με κάτι πιο γνωστό, δηλ. τη λέξη PhAETONEM = PhAeTONEM, τον οποίον οι εκδότες «διόρθωσαν» σε Phaethontem.

Έτσι, όσο φοβερός και αποκρουστικός κι αν φαίνεται ο Πύθων, πρέπει να βρεί το δίκιο του και να πάρει τη θέση του Φαέθοντα στην έκδοση του χειμένου.

8. Για την μετακίνηση του δασέος ή (ή και ανάπτυξη νόθου ή) πβ. *Specimina codicum Latinorum Vaticanorum* των EHRLE - LIEBAERT (Berol. et Lips. 1922² 1927· 1968): facsimile 9, 18 (Vercellensis 183, 8ου αι.): eptatheucum = eptateuchum (επτάτευχον)· facs. 19, 12: (Eporediensis [Ivrea, bybl. capitularis] 8ου αι.) chytara = cithara· από του STEFFENS FR., *Lateinische Palaeographie* (Βερολίνο και Λειψία 1929) facs. 83, a21 (a. 1154)· rethorice (rhetorice), 65 a37 triumpho (θρίαμβος)· Στους *Scriptores Historiae Augustae* πολύ συχνά Anthiocia / Anthiocenses αντί Antiochia / Antiochenses (π.χ. Vita M. Antoni Iuli Capitolini, 25, 8· 25, 11 Iuli Capitolini Verus 7, 4· Pertinax 1, 6· Aeli Spartiani 9· Antoninus Caracallus 7, 7· Opilius Macrinus Iuli Capitolini 8, 4 κτλ.)· πβ. inchoans inchoativus / incohans incohativus· πβ. και την παρουσία νόθου δασέος: Specim. 35 (Vaticanus lat. 3833, αρχ. 12 αι. fol. 31v) anatholico (κατά το catholicο), Steff. facs. 11, 1 (επιγραφή, *editum Diocletiani* 301) huniversis· facs. 17, b28 (a. 435) Bizanthiorum (uncialis)· facs. 86, a19 (a. 1191) Thalarico (Αλάριχος), facs. 65, a14 (s. ix) Bosphori (Bospori), 65, c 9 Acheronthie, 65, c 30 Phorphyriion (Porphyriion), 65, c 49 Ethne (Aetna), facs. 113a, 6 (a. 1455) thaurum (taurum), 113a, 18 Catho (Cato) κτλ.